

УДК 372.367 : 37.034

**RODZINA JAKO ŚRODOWISKO KSZTAŁTOWANIA MOWY W KONTEKŚCIE TERAPII
LOGOPEDYCZNEJ**

Wojciech Gulin, Bogumiła Gulin

Анотація. Для сучасного розвитку цивілізації характерна щораз більша спеціалізація. Ми не маємо часу на докладну організацію окремих аспектів нашого життя. Батьки все менше часу приділяють власним дітям. Спостерігається й інше загрознає явище. Ним є низька мотивація до ретельного розвитку власної дитини. Часто загрозливі сигнали щодо розвитку дитини є недооціненими і замінені турботами поточного життя, що ніби заспокоюють батьків. У той же час важливим питанням є правильне мовлення дитини. Все частіше вади, які воно презентує, виростають з недбалості родини. Це можливо швидко виправити, якщо є належний вік дитини і потрібна мотивація матері або батька. На жаль обидві згадані умови щораз важче зреалізуються в

позиціях батьків.

Дана стаття окреслює суспільний аспект розвитку мовлення дитини з акцентуванням практичного виміру освітньої роботи логопеда з батьками.

Ключові слова: мова, комунікація, батьки, дитина, залежність від суспільного впливу.

Анотація. Для современного развития цивилизации характерная каждый раз большая специализация. Мы не имеем времени на подробную организацию отдельных аспектов нашей жизни. Родители все меньше время уделяют собственным детям. Наблюдается и другое угрожающее явление. Этим есть низкая мотивация к тщательному развитию собственного ребенка. Часто угрожающие сигналы относительно развития ребенка являются недооцененными и замененными заботами текущей жизни, что будто успокаивают родителей. В то же время важным вопросом является правильное вещание ребенка. Все чаще изъяны, которые оно презентует, вырастают из небрежности семьи. Это возможно быстро исправить, если есть надлежащий возраст ребенка и нужная мотивация матери или отца. К сожалению оба упомянутых условия каждый раз тяжелее осуществляются в позициях родителей.

Данная статья очерчивает общественный аспект развития вещания ребенка с акцентированием практического измерения образовательной работы логопеда с родителями.

Ключевые слова: язык, коммуникация, родители, ребенок, зависимость от общественного влияния.

Summary. The development of civilization is characterized by increasing specialization. Therefore we do not have time to carefully deal with individual aspects of our lives. Parents also increasingly less time to devote to their children. But there is also another dangerous phenomenon. It is the low motivation to address the development of a fair own child. Often the danger signals of child development are underestimated and replaced with ordinary beliefs, aiming to reassure the parent. An important issue is the correct question the child. More and more defects, which it presents are due to negligence of the family. They can be quickly corrected if it is right "moment" development and high motivation of the mother or father. Unfortunately both of these conditions increasingly difficult to see in the approach of the parents.

This paper refers to the social development of the child's speech with an emphasis on the practical dimension of educational speech therapist working with parents.

Key words: speech, communication, parent, child, relation of social impact.

Wprowadzenie. W niniejszym opracowaniu chcielibyśmy zaprezentować refleksje odnoszące się do praktycznego wymiaru pracy z dzieckiem w kontekście działań logopedy. Mowa dziecka jest zjawiskiem złożonym, zależnym nie tylko od uwarunkowań anatomicznych lecz również od kontekstu środowiskowego. Społeczność lokalna w jakim żyje dziecko, wywiera znaczący wpływ na rozwój mowy dziecka. O ile nieprawidłowości anatomiczne dają się często skorygować prostym zabiegiem chirurgicznym, o tyle wady wymowy, gdzie podłożem jest grupa społeczna, wymagają czasu oraz zabiegów logopedycznych wobec dziecka lecz głównie oddziaływań edukacyjnych logopedy skierowanych ku rodzicom. Oni często bowiem nie dysponują wiedzą dotyczącą znaczenia rozwoju mowy dziecka. Nie dysponują również umiejętnościami stymulującymi jej rozwój. Ich wiadomości mają charakter wiedzy zasłyszanej w sklepie, na spotkania towarzyskich, czy jest to wiedza potoczna, która z wiedzą faktyczną nie ma nic wspólnego. W niniejszym opracowaniu skupimy się więc na kontekście społecznym w aspekcie logopedycznego korygowania mowy dziecka. Zarysujemy poszczególne aspekty związane z uwarunkowaniami rozwoju mowy dziecka. Ukazemy również propozycję podjęcia działań edukacyjnych wobec rodziców. Przedstawiony bowiem będzie zarys autorskiego programu, w którym ścisła współpraca logopedy z rodzicami dała efekty w postaci zwiększenia zasobu wiedzy na temat znaczenia mowy dla człowieka. Efektem zaś finalnym stało się zintensyfikowanie pracy rodzica z dzieckiem pod kątem korygowania mowy.

Rodzina a rozwój dziecka. Podobnie jak w przypadku wszystkich procesów psychofizycznych dziecka tak również w odniesieniu do procesu rozwoju mowy rodzina jest podstawowym środowiskiem jej kształtowania, według S.Kawuli [2] jest głównym elementem środowiska wychowawczego, wprowadzając jednocześnie dziecko w struktury społeczne, przekazując wartości, postawy, ucząc reagowania na określone sytuacje. Przy prawidłowo funkcjonującej rodzinie rozwój mowy przebiega w sposób ciągły i systematyczny, przechodząc przez kolejne stadia, związane w rozwoju dziecka. Tak więc po urodzeniu są to nieartykułowane dźwięki. Przez głużenie, gaworzenie (na przełomie pierwszego i drugiego roku życia) pojawiają się pierwsze wyrazy związane z różnorodnymi sytuacjami, w których dziecko się znajduje. Zaczyna ono pytać o wszystko, taka sytuacja nabiera szczególnego znaczenia w wieku pytań [1]. Właśnie w taki sposób wyzwała się mowa sytuacyjna, a atrakcyjne wydarzenia i związane z nimi emocje, wzbogacają mowę. Wynika stąd wyjątkowa rola rodziny [4]. Chcielibyśmy jednak ukazać również kilka przemyśleń L.Wygotskiego, odnoszących się do zależności mowy od otoczenia społecznego. Według niego kontrakty społeczne dziecka od momentu urodzenia skutkują rozwojem sposobów porozumiewania się z otoczeniem. Według Wygotskiego [10] głos ludzki wywołuje u dwumiesięcznego niemowlęcia reakcję społeczną w postaci gaworzenia, śmiechu czy płaczu.

Funkcje społeczne są więc przyczyną, wywołującą skutek w postaci konieczności porozumiewania się. Ważnym według przywołanego autora staje się drugi rok życia, w którym wyraźnie zauważalna jest ścisła zależność między mową a myśleniem «mowa stopniowo intelektualizuje się, a myślenie werbalizuje» [10, 51]. Dziecko wzbogaca swój słownik, jednak jak twierdzi Wygotski, jest w tej czynności zależne o otaczających go osób. Od nich bowiem dziecko oczekuje dostarczania słów na określanie nowych przedmiotów, zachowań czy zdarzeń. Pogląd Wygotskiego [10] jest kluczowy nie tylko dla rozwoju mowy lecz również dla rozwijania myślenia dziecka. Środowisko rodzinne ubogie w rozwojowe bodźce werbalne nie będzie wpływało na intensywny rozwój mowy dziecka. Przeciwnie zaś rodzina rozmawiająca z dzieckiem będzie powodowała rozwój jego mowy wraz z rozwojem myślenia, co będzie się ściśle wiązało z innymi sferami osobowości dziecka np. z rozwojem sfery moralnej [6].

Jak zatem widać rodzina stanowi dla dziecka pierwszy wzorzec komunikacji, w aspekcie werbalnym i niewerbalnym. Dziecko bowiem kojarzy zachowanie rodziców z wypowiedzianymi słowami. Od uświadomienia przez rodziców znaczenia wspomnianego związku zależna będzie komunikacja werbalna, jak również niewerbalna.

Zarys uwarunkowań wpływających na mowę dziecka. Szczególnie ważną rolę w nabywaniu przez dziecko doświadczenia spełnia według M.Przetacznikowej [3] zmysł wzroku i słuchu. Wzrasta zdolność rozróżniania odcieni barwnych wraz ze zwiększaniem się wrażliwości wzrokowej. Rozwija się także wrażliwość słuchowa - na dźwięki mowy ludzkiej czyli słuch werbalny oraz następuje rozwój słuchu muzycznego, co wyraża się w coraz lepszej umiejętności rozróżniania tonów pod względem ich wysokości, siły, barwy oraz w zdolności do rozpoznawania różnych szmerów.

W trakcie rozwoju dziecko zwiększa zasób słownictwa: biernego i czynnego. W wieku 6-7 lat posługuje się już swobodnie mową potoczną, zależną i niezależną. Porozumiewa się bez trudu z innymi ludźmi, przekazując im za pomocą języka dźwiękowego myśli, uczucia, pragnienia, wprowadzając do swoich wypowiedzi nowe wyrazy i pojęcia, co świadczy o dalszym rozszerzaniu się ich orientacji w świecie [9].

Mowa dziecka 5-6 letniego staje się również mową kontekstową, jest zrozumiała w swojej strukturze językowej we wzajemnych związkach między słowami tworzącymi wypowiedzi, czyli w kontekście, natomiast niezależnie od sytuacji i jej pozawerbalnych składników [3]. Według Rocławskiego [5] około 5 r.ż. dochodzi do dostosowania wymowy dziecka do wymowy osób językowo dojrzałych.

Osiągniwszy ten stopień umiejętności w odzwierciedlaniu rzeczywistości za pomocą mowy oraz zdolności porozumiewania się z innymi ludźmi, dzieci pod względem rozwoju mowy są już gotowe do rozpoczęcia nauki w szkole [9].

Uzasadnieniem przedstawienia powyższych uwarunkowań jest fakt niewielkiej wiedzy rodziców na ten temat. Ich reagowanie na rozwój dziecka ma najczęściej podstawy intuicyjne i dalekie jest od przemyślanych sposobów oddziaływania. Zdarza się więc, że nie każda rodzina w sposób właściwy pełni tę rolę. Rodzice nie dysponują wystarczającą wiedzą na temat znaczenia własnej roli w rozwoju mowy dziecka. Oni bądź inne osoby z najbliższego otoczenia dziecka często sami są przyczyną powstawania zaburzeń mowy. Styczek [8] wyróżnia kilka najczęściej występujących błędów rodziców i najbliższego środowiska społecznego, przytoczmy je zatem:

naśladowanie mowy dziecka (wymowa pieszczotliwa). Dorośli są tak zafascynowani dzieckiem i jego mową, że pragną się do niego upodobnić. Rodzice niejako dostosowują się do mowy dziecka nie zaś odwrotnie. Destrukcyjna tego rodzaju zachowania polega na tym, że dorośli wzmacniają w dziecku błędny wzór wymowy, tym czasem ich powinna być wymową poprawną, stanowić wzór do naśladowania, dostarczać wzorców słownych, pobudzać do mówienia. W tej zaś sytuacji dziecko uzyskuje wzorzec mowy odbiegający od właściwego.

Kolejnym niewłaściwym postępowaniem rodziców jest akcentowanie wady w mowie dziecka poprzez jej naśladowanie. Poprawianie błędów często na liczne odniesienia natury emocjonalnej, cechującej się nadmiernym krytycyzmem.

Innym niekorzystnym zjawiskiem jest pozbawienie dziecka kontaktów z ludźmi. Ograniczanie kontaktów skutkuje opóźnieniem rozwoju mowy. U dziecka pozbawionego kontaktów z mowa może ulec zahamowaniu.

Kolejnym niewłaściwym postępowaniem rodziców jest dostarczanie dziecku nadmiaru bodźców słownych, może wystąpić wówczas reakcja obronna w postaci niechęci do mówienia.

Dziecko naśladowując i przyswajając wzorce słowne z najbliższego otoczenia, jakim jest rodzina może czerpać wadliwe wzorce. W mowie dziecka mogą zatem pojawiać się wady wymowy, które występują u rodziców czy rodzeństwa.

Negatywny wpływ na rozwój mowy dziecka może mieć nieodpowiednia reakcja otoczenia na pierwsze wypowiedzi dziecka np. brak zainteresowania mową dziecka. Nie będzie zatem wzmocnień motywujących dziecko do dalszego wysiłku.

Przed ukazaniem sposobów kształcenia i rozwijania prawidłowej mowy, chciałabym dokonać charakterystyki rozwoju mowy dziecka, gdyż znajomość norm rozwojowych w mowie dziecka pozwoli rodzicom uniknąć przekonania, że dziecko jest jeszcze za małe na podjęcie jakichkolwiek działań terapeutycznych, że mówi niewyraźnie, ale wyrośnie z tego dzieciennego mówienia.

Rozwój mowy wiąże się ściśle z rozwojem myślenia i działania; kształcąc mowę dziecka trzeba więc ujmować ten proces w związku z całokształtem rozwoju psychicznego, fizycznego i społecznego. Środowisko wychowawcze bogate we wzorce zachowania i mowy wpływa na prawidłowy rozwój psychofizyczny dziecka. Środowisko o wzorcach przeciwnych nie będzie efektywnie stymulowało rozwoju własnego potomstwa. Wzrost słownictwa, prawidłowy rozwój gramatycznej struktury mowy zależą wprawdzie od ogólnej sprawności umysłowej dziecka, od właściwości jego procesów poznawczych ale również od środowiska i wychowania oraz od sytuacji dziecka w rodzinie. Wychowanie w środowisku kulturowo bogatym sprzyjać będzie rozwojowi mowy dziecka. Zjawiskiem przeciwnym jest środowisko ubogie w bodźce rozwojowe. Od strony socjologicznej można poczynić pewne uogólnienie. Otóż rodziny niewydolne wychowawczo, o cechach patologii społecznej prezentują tendencję do gromadzenia się w sąsiedzkie wspólnoty. W każdym mieście jest dzielnica, do której po zmroku lepiej nie wchodzić. Dzieci tych środowisk posługują się uproszczoną mową, z naleciałościami gwarowymi czy też slangiem lokalnym. Trudno w tej sytuacji zmotywować dziecko do zmiany sposobu porozumiewania się, gdyż lęk dziecka nakierowany jest na ewentualność wyizolowania społecznego z grupy społecznej (rodzina, sąsiedzi). Poza tym psychologicznym argumentem przemawiającym przeciw korygowaniu mowy jest to, że ta właśnie społeczność, czyli grupa odniesienia dla dziecka, posługuje się podobnym sposobem wypowiedziania się.

Aspekt praktyczny terapii logopedycznej. W trakcie własnych działań logopedycznych stwierdzono liczne wady, będące efektem zaniedbania ze strony rodziny. Dodać należy również te z wad, które są skutkiem zaniedbania rodziców w postaci udzielenia dziecku fachowej pomocy natury medycznej. Zauważono również często występujące irracjonalne argumenty rodziców uzasadniające brak zainteresowania rozwojem mowy własnych dzieci.

Chcielibyśmy skoncentrować się więc na wymiarze praktycznym. W ramach pracy logopedy podjęłam działania wielopłaszczyznowe, nakierowane z jednej strony na dziecko z drugiej zaś na rodziców.

Wobec dziecka podejmowane były działania związane z:

- diagnozą – uwzględniającą wszystkie uwarunkowania rozwoju mowy (q tym również rolę rodziców),
- prognozą – zawierającą plan pracy terapeutycznej wraz z określeniem współpracy z opiekunami dziecka,
- terapię logopedyczną – będącą efektem etapów poprzednich.

W ramach realizacji wymienionych wyżej punktów podjęłam czynności informacyjne wobec rodziców.

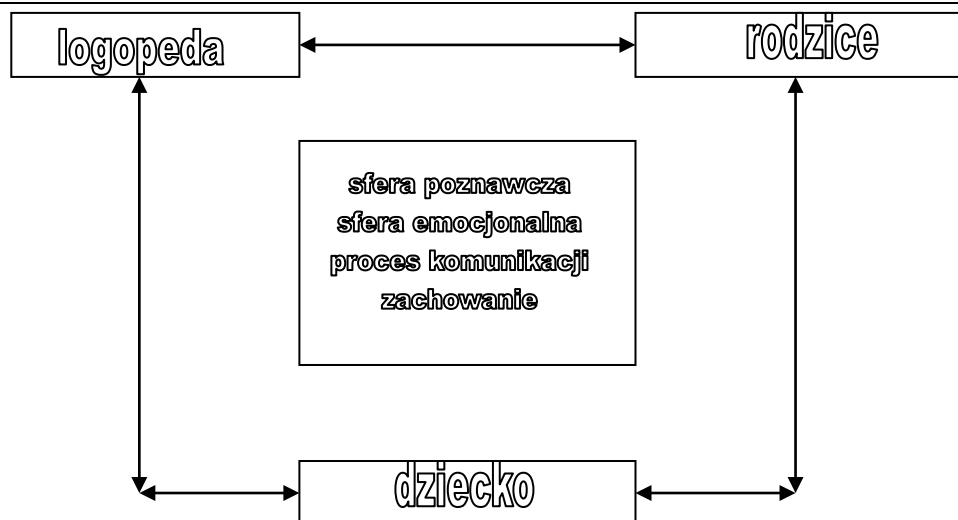
Na spotkaniach byli więc informowani o:

- uwarunkowaniach znaczenia rozwoju mowy dziecka,
- roli emocji w codziennym życiu człowieka, w tym również podkreślane jest znaczenie procesu komunikacji interpersonalnej w funkcjonowaniu i rozwoju dziecka,
- znaczeniu sfery społecznej.

W wyniku własnych obserwacji oraz rozmów z rodzicami i dziećmi skonstruowałam autorski program nakierowany na wymienione w opracowaniu aspekty.

Zwiększenie wiedzy rodziców dało efekty w postaci zwiększenia efektów pracy z dzieckiem. Rodzice częściej podejmowali pracę z dzieckiem w domu rodzinnym, skuteczniej ćwiczyli i wypełniali zalecenia logopedy, uczestniczyli w zajęciach terapii logopedycznej swojego dziecka. Osiągnięto jeszcze jednej skutek, mianowicie rodzice zaczęli łączyć się w grupy kilkurodzinne, stanowiąc dla siebie wsparcie. Efekty współpracy w triadzie: logopeda- dziecko- rodzice są pozytywnie odbierane i oceniane w procesie ewaluacji, dokonywanej przez dzieci i rodziców (niezależnie od siebie). Uzyskane oceny potwierdzają wyżej przedstawioną ocenę zajęć i spotkań.

Kwestia współpracy specjalistów z rodzicami w sprawie rozwoju ich dzieci jest zagadnieniem złożonym. Często jakość współpracy zależy od poziomu wiedzy rodziców. Okazuje się, iż sama ich motywacja jest wystarczająca do tego aby w relacji «rodzice- dziecko» efekt przekładał się na prawidłowy rozwój. Podjęte własne działania logopedyczne sprowadzały się zatem do zmiany poziomu wiedzy matki i ojca na temat znaczenia mowy człowieka w relacjach interpersonalnych oraz prawidłowości rozwojowych mowy dziecka. Poszczególne działania ujęte w program pracy logopedy zakładały stopniowe zwiększanie zasobu wiedzy rodziców na omawiane w opracowaniu zagadnienie. Program jednak zawierał również inne ważne aspekty, które zawierały aspekty terapii logopedycznej – jako główny temat pracy z dzieckiem. Innymi zaś były: sfery emocjonalna, poznawcza i społeczna, zagadnienia komunikacji interpersonalnej oraz zachowanie, co można schematycznie przedstawić następująco:

Schemat 1. Graficzny obraz zakresu współpracy logopedy z rodzicami i dzieckiem.

Na przedstawionym schemacie ujęto główne zagadnienia, od których zaczyna się współpraca logopedy, przy ścisłej współpracy z rodzicami i dzieckiem. Tak więc diagnoza logopedyczna nie odnosi się wyłącznie do określenia wad wymowy, wymaga podejścia holistycznego. Wymienione na schemacie sfery odnoszą się nie tylko do dziecka ale również do rodziców. Diagnoza początkowa dotyczy zdiagnozowania dziecka wraz z określeniem relacji «rodzice–dziecko» pod kątem wymienionych sfer. Kolejne etapy pracy zawierać powinny modyfikację sfer, odnoszących się do dziecka i rodziców. Tak więc początkową fazą współpracy jest sfera poznawcza. Od spotkań informacyjnych, poprzez sferę emocjonalną, komunikacyjną oraz społeczną wprowadzane były efekty w postaci zmiany zachowania dziecka i rodziców. Z diagnozy wstępnej bowiem często wynikało, iż rodzice wstydzieli się wad własnego dziecka, Obawiali się komentarzy ze strony sąsiadów, znajomych. Z tego też powodu dziecko było strofowane, pouczane a nawet karane. W wyniki współpracy pojawiało się wyciszenie emocjonalne- dziecko nie bało się mówić z błędami, rodzice dostrzegali zaś skuteczność oddziaływań oraz zyskiwali przekonanie o ich wyeliminowaniu.

Wnioski. Środowisko rodzinne jest ważnym elementem w rozwoju psychofizycznym dziecka, w tym również w rozwoju kompetencji językowych. Małe dziecko uczy się mówić słuchając otoczenia. Najlepiej jeśli w sytuacji tej uczestniczy matka, najbliższa dziecku osoba, uczuciowo silnie związana z niemowlęciem. Więź ta, będąca empatią, jest konieczna do prawidłowego rozwoju fizycznego i umysłowego małego dziecka [7]. Nie musi to być związek pomiędzy dzieckiem, a jego biologiczną matką. Może to być inna osoba, dzięki której dziecko przebywa w czułej atmosferze. Istnieją środowiska, które ułatwiają dziecku rozwój mowy, inne natomiast ten rozwój utrudniają. Do czynników opóźniających rozwój mowy należy brak lub niska jakość dobrej mowy w otoczeniu dziecka oraz brak miłości. Rodzi to niechęć do gaworzenia, które jest najczęściej przejawem zadowolenia z obcowania z bliską osobą. Rozwój mowy dziecka przebiega w rodzinie samorzutnie w związku z różnymi sytuacjami dnia powszedniego. Dziecko ma okazję pytać o wszystko. Czynniki uczuciowe oraz różne wydarzenia wzbogacają mowę.

Obserwacja życia codziennego pokazuje, że rodzina może wpływać również destrukcyjnie na mowę dziecka. Ważnym jest ten obszar funkcjonowania rodziców, w którym poprzez brak wiedzy na temat znaczenia procesów rozwojowych własnego dziecka, zaniedbują jego rozwój. Poprzez zaniedbania powodują również ewidentne braki rozwojowe w mowie dziecka. Wyniki zaprezentowanego wyżej autorskiego programu logopedycznego w pełni potwierdziły założenie, iż w wielu przypadkach przyczyną nieprawidłowej mowy dziecka jest ułokowana w społecznym funkcjonowaniu rodziny. Podjęte działania w tym aspekcie umożliwiły dosyć szybkie skorygowanie procesu mowy dziecka a przez to poprawiły jego komunikację interpersonalną.

Bibliografia

1. Hurlock E.B. Rozwój dziecka / E. B. Hurlock. - Warszawa 1985, PWN.
2. Kawula S. Pedagogika społeczna i jej miejsce wśród nauk pedagogicznych. [w:] S.Kawula (red.). Pedagogika społeczna. Dokonania- aktualność- perspektywy. Toruń 2005, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 25- 45.
3. Przetacznikowa M. Wiek przedszkolny, w: Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży, red: M.Żebrowska / M. Przetacznikowa. - Warszawa 1979, PWN.
4. Przetacznik-Gierowska M. Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego / M. Przetacznik-Gierowska, G. Makiełło-Jarża. - Warszawa 1992, WSiP.
5. Rocławski B. Poradnik fonetyczny dla nauczycieli / B. Rocławski – Warszawa 1986, WSiP.
6. Stefanowicz- Zawiszewska K., Piwkowska M. Istota wrażliwości moralnej, W: Acta Pomerania – Zeszyty Naukowe Powszechnej Wyższej Szkoły Humanistycznej «Pomerania» w Chojnicach – Chojnice 2011r.

7. Stefanowicz- Zwiszewska K., Gulin W. Rozwój wrażliwości moralnej dzieci w kontekście jakości komunikacji w rodzinie, W: Równość czy jakość?, (red.) J. Łukasik, I. Nowosad, M.J. Szymański – Zakopane 2010r.
8. Styczek I., Logopedia, Warszawa 1981, PWN.
9. Szuman S. O dojrzałości szkolnej dzieci siedmioletnich, w: Materiały do nauczania psychologii, red: L. Wołoszynowa, seria II, t.5, Warszawa 1970, PWN.
10. Wygotski L. Myślenie i mowa, Warszawa 1989, PWN.